

Barnets familjer
ur barnkulturella
perspektiv

Centrum för barnkulturforskning, Stockholms Universitet, skrift nr 43,
tryckt 2010, kapitlet "Vem är pappa Åberg?" av Gunilla Bergström,
sid 81.

Vem är pappa Åberg?

Gunilla Bergström filosoferar om föräldrarollerna
i böckerna om Alfons och Bill och Bolla

Hur tilltygade har ett par generationer blivit av Alfons – och hans pappa?

Påverkar böcker?

Det finns 24 berättelser om Alfons Åberg som alla fortsättertryckas sedan debuten 1972. Totalupplagan i Sverige är nu 4 mil-joner ex. Sedan femton år ligger Alfons stadigt på toppen i bibliotekens lånestatistik, efter Astrid Lindgrens verk. Böckerna haröversatts till 30 språk.

Vad är det folk fått i sig med detta?

Det kan författaren undra på sin kammare, på ålderns höst... Någon övergripande inventering av Alfons Åberg och hans värld har inte gjorts i Sverige, varken utifrån språk eller ämnesval*), vad jag vet. Nu bad Centrum för barnkulturforskning om en föreläsning om böckernas pappafigur – och jag fick det otroliga uppdraget att själv undersöka saken.

Vilken plikt! Att backa och gräva fram... vem är pappa Åberg?

Det skulle jag ju veta. Men jag känner honom så väl, så det har aldrig blivit formulerat. Nu måste han letas upp! Vetenskapligt! Systematiskt plöjde jag igenom samtliga berättelser och har noterat, titel för titel, särdrag som hittades. En överraskande färd, må jag säga. Fram kom en avslöjande tablå med egenskaper.

Men först något om författarsituationen.

Media och kulturjournalister ställer ibland frågor om barnlitteratur som om det gällde kokböcker. Hur planerade du serien? Varför valde du detta ämne? Vad är AVSIKTEN med dina verk? Hur beslöt du personernas karaktär?

Eller så kommer klagorop och beställningar: När ska du skriva barnböcker om genus? Om miljöfrågan? Om invandrare?

Den som ventilerar ett etablerat författarskap ser färdiga böcker på bordet, och har ofta en förrädisk nutidssynvinkel; som om allt var uttänkt från början. Som om raden av titlar alltid funnits, en hel serie – klappad och klar!

Men berättelserna har ju växt fram över tid, en efter en. Det fanns ingen plan. Inget mål. Alltså heller inget beslut i starten att en pappa skulle ha vissa egenskaper. Där fanns inte ens tanken att han skulle återkomma i fler berättelser. (Och författaren själv går vidare, lever sitt liv med sorger och nya erfarenheter som möjligen färgar skrivandet.)

Pappan blev som han blev!

Utan fiffig pedagogik eller analys. Jag hade roligt. Enda ärliga avsikten med berättandet är lusten, driften att "detta måste bara skrivas". Jag hade lust. Gonade mig åt tanken att någon annan kanske ska skratta, eller få syn på något, som jag tyckt mig se...

Kulturmedias rop: skriv om genus! miljö! invandrare! ser jag som låtsas-idealism. Ett sneglande på trender. Sådana nyttiga texter kan en copywriter på reklambyrå fixa. Tills någon invandrare, lesbisk eller miljöfreak själv tändar och skriver.

(Liknande kulturrop hörs aldrig när det gäller vuxenförfattare. Ska barnböcker behandlas annorlunda?)

Nej, inga trender. Jag är nyfiken på det Evigt Mänskliga i olikasituationer som kan finnas i alla kulturer i alla tider, och fastnar försmått som stort. Mellan barn och vuxen fladdrar mycket somfascinerar: hur vi bråkar, skrattar, spelar roller, lär och testar varandra. Så började första boken 1972 med pappa Åberg som nattar sin son.

Var är mamman? blev den ständiga frågan då. Från vuxna.

Att fortfarande få den idag (!) när vi har så många familjemönster; frånskilda, plastsyskon, homoäktenskap, dubbelfamiljer, provrörsbarn, adopterade – det är obegripligt. Är det så noga om det är en pappa eller mamma i familjen?

Viktigt är att ha någon som helst vettig vuxen i närheten till vardags – kan jag tycka, som växte upp mellan två familjer. Mer därom senare.

Om vi tänker tillbaks på barndomen, kan många nog minnas att vi skaffade egna förebilder i omvärlden. Människor som gjorde intryck, och spelade roll. En granne, syrran, en gubbe på landet, killen i pressbyrå. Hemliga älsklingar som man gärna tittade på, lyssnade till, ville "bli som". Barn har också egna inre revir – och tillgång till större persongalleri än vi direkt ser. Inte bara pappa, mamma.

En viss tröst för föräldrar, när vi mår dåligt för våra misstag.

Våra oroliga föräldrafrågor kommer från ambitiösa, bildade och mätta föräldrar. Men barn i risiga missbruksfamiljer? Och barn i krig, i flyktingbaracker, gatubarn ute i den stenhårda världen... Där kan en enda bra vuxen bli livsavgörande. Vem som helst! En som stannar upp och lyssnar en stund, som tar barnet på allvar. En hastig omtanke vid ett enda tillfälle kan bli något barnet bär med sig hela livet. Ett minne att en vuxen såg mig som en människa. Det var inte en förälder just. (Detta vet jag av samtal med nu vuxet flyktingbarn.)

Alfons mamma frågas det om – aldrig om pappan. Utöver att massmedia har lite roligt med att statsminister Reinfeldt liknar honom.

Det är knappast troligt att en och samma förälder har läst alla 24 Alfons-böckerna. En vag allmänbild är nog att det handlar om en pojke och hans pappa – eviga parhästar, typ Helan och Halvan. Så är det inte. Jag berättar om ett barn, och tar upp olika saker – glatt strunt och knepigare saker huller om buller, vid väldigt skiftande ålder i hans liv. Nio böcker rör enbart pojken Alfons. Pappan finns med i drygt hälften av titlarna.

Det ska erkännas att han inte har engagerat mig något vidare. Han uppträder som jag trott att pappor gör. En sak är säker: **pappa Åberg är inte någon ängla-förebild.** Det är inte tal om ett pedagogiskt underverk.

Vid genomgången av böckerna hittades gott om brister:

han tjatar på sonen

predikar ordspråk – som han själv inte följer!

svarar slentrianmässigt – önskar ”snälla barn” till present

kan bli stenhård – plötsligt totalförbjöd han leksaker

är ofta lat och bekväm

tjuvkikar – på planerade hemligheter

exploderar – när pojken trotsar.

Alltså inte något stiligt föredöme.

Ful är han också. Kan jag väl säga? Han ses jämt i tråk-beigekläder och nerkiprade tofflor. Har några glesa hårstrån. Axlarna sluttar. Det är ingen cool atlet.⁸⁴

Ofta finns han i periferin – i bild – som en pyttefigur långt borta i motivet, i en dörröppning eller på väg ut. Dominerar inte.

Detta påtalade en bildforskare. Självtänkte jag inte på pappans placering i bilderna. Det föll sig naturligt. Jag är inne i barnets värld under berättandet – och i min barndom var föräldrar sådant som fanns i bakgrunden medan man var uppe i härliga krig, byggen, lekar. Vuxna bara PÅGICK någonstans avlägset.

God natt, Alfons Åberg är första boken. Pojken har tusen skäl att slippa sova – ska kissa, ska dricka, ska ha saga – och pappan får springa, fixa, hämta tills det blir han själv som ”somnar på golvet” av utmattning.

Det är bilden av föräldrars stora kärlek! Och om all stor kärleks stora fara: man vill så väl så man riskerar stupa av iver att vara till lags. Här framgår genast: detta är **en älskande pappa**.

Men somna mitt på golvet... Gick ni på det?

Det är väl knappast tekniskt möjligt? Att han somnade på riktigt? Jag gissar att pappan här är **full-i-fan**. Han vill få slut på situationen och låtsasover.

Full-i-fan är han även i andra berättelser, finner jag efter hand.

Ajabaja, Alfons Åberg gäller stunden när den vuxne vill vara ifred – läser tidning – men har ett halvt öra på barnet som knåpar med att bygga en stor låda (=helikopter i fantasin). Här hittades tre drag hos pappan som intresserar mig.

Han lämnar ungen ifred. Han är ingen ängslig förälder som jämt ska fram och pillas. Barn ska inte pillas med, ska inte ständigt styras, granskas, ”modelleras”. Inte enligt pappa Åberg.⁸⁵

Han sitter med sin läsning och **låter grabben utforska saker på egen hand.**

Detta fanns starkt i min egen barndom.

Genom föräldrars skilsmässor och omgiften kom jag att växa upp i två stora familjer: den ena konventionell och prätigt, båda föräldrarna var lärare och vi var sju syskon till vardags.

Den andra bestod av min bohemiske far, civilingenjör, och en starkoch frimodig dansk konstnärinna med två söner – som blev våra dans-ka bröder. Där var vi fem "syskon" på alla helger och sommarlov.

Mest gällde att ruljangsen hölls igång. Det var inte möjligt att fokusera på ett enskilt barn i dessa storhushåll. Visst fanns scouter och pianolektioner, men främst gällde: vara hel och ren, ärva syskonkläder och få läxhjälp vid underkänt i matte.

Vi lämnades ifred. Men vuxen trygghet fanns i bakgrunden (vid underkänt i matte).

Idag pressas många föräldrar av idén att de måste "utveckla" sina barn. Med bara två ungar i familjen skapas lätt ett konstlat fokus – barnen blir iakttagna och bedömda i varje läge.

Medan andra föräldrar oroas av den nya familjebilden: pluspappor, plasticsyskon, en rad extrasläktingar. Blir barnen för mycket i fokus – eller för lite? Massmedierna har psykologer och expertis med ständigt växlande trender för barnuppfostran – som ger ännu mer vilshenhet. Föräldraskap har blivit ängsligt, krångligt.

Pappa Åberg tar det lugnt. "Man är ju konstruerad att vara förälder", är tydligen hans enkla insikt. Där skymtar hans andra drag: **tillit.**

Att lämna ungen ifred är ett tyst beröm – för barnet! "Jag litar på att grabben klarar sig själv – och litar på att han kommer till mej och frågar ifall han inte klarar det". Pojken får känna att pappan tror på honom.

Att pappan egoistiskt unnar sig sitta och slappa med tidningen är också **själv tillit.** Han vågar trivas och må bra. Verkar avspänd i tanken att "vid fara på färde så kommer jag klara av att gripa in, och reda upp..." Han plågas inte av nervöst ältande om han gör rätt eller fel.

Sådana människor sprider trygghet. Det är gott att vara med dem. Barn registrerar, och dras till dem. Jag minns starkt några sådana från barndomen.⁸⁶

Pappa Åberg är filosof, utan att veta om det – spontant agerar han rakt och mänskligt, tror på eget sunt förnuft och har **tillit till livet**.

Tillit till livet, har vi glömt det? Proppade som vi blir av diversspecialister, informationer, skrämmande rubriker, påträngande omvärld? Pappa Åberg har sin egen äkta baskänsla, han anser att man kan tänka själv och ta saker naturligt. Han är orädd.

Det är något av den nyktra AA-alkoholistens program: ”hantera sådant du förmår påverka, och vad du inte förmår påverka – det överlåter du åt livet självt”. Dvs. det får lösas av tiden, nya omständigheter, kommande krafter.

Visst, pojken lämnas ifred – men i andra stunder i samma berättelse är pappan i gengäld innerligt aktiv och **kan delta helt och fullt i gemensam lek**. (En flygtur över djungel och hav.) Leka kan inte alltid föräldrar. Pappa Åberg kan verkligen. Men inte jämt!

Alfons och hemlige Mållgan handlar om en låtsaskompis som Alfons har – på gott och ont. Pappan hänger med. Dukar fram mat åt den osynlige, ger plats för honom i bussen, och får stå och krama i tomma luften när man tar adjö av den osynlige utanför dagis.

Somliga vuxna skulle ignorera snacket om en osynlig – särskilt som den obefintlige blir rätt hinderksam i vardagslivet. Alfons pappa tar inte avstånd. Han antar att pojken behöver sin Mållgan just nu. Han **respekterar barnets tankevärld**. Dessutom respekterar han fantasi och hakar själv på.⁸⁷

Det är väl bara en **rolig, levande och smågalen** pappa som går med på sådant här? Stå ute på gatan och krama något osynligt – i tomma luften! (Inför allmänheten som passerar. Är mannen nykter?)

Hans lätta crazy återfinns i många berättelser. (Flyg! sa Alfons Åberg, God natt Alfons Åberg, Lycklige Alfons Åberg, Näpp! sa Alfons Åberg.)

Pappan jazzar runt i damkläder, letar omöjliga lejon i garderoben, han spökflyger, har en apa på köksfönstret, fantiserar om en almanack med enbart kalas dagar... Röda dagar!

Jag tänkte inte närmare på detta när böckerna skrevs. Sååå vild var karlen ändå inte, i mina ögon. Bara lekfull.

Bakom trist klädsel och menlöst utseende kan mycket ligga dolt... Spännande tycker jag. Ännu mer idag, i ytans och klädprofileringens tidevarv. Tänk om alla pappor inte är som kläderna säger.

Trots spralligheten är pappa Åberg **realist** – det avslöjas i Kalas, Alfons Åberg! Faster Fiffi svävar ut i planerna för en jättefest. Vill bjuda "hela lekskolan". Då sätter pappan resolut stopp. Han kan räkna på kostnaden. Han kan inse att det blir för mäktigt, psykiskt, för pojken. Eller en kombination av båda.

Raska på, Alfons Åberg och åtskilliga Alfons-böcker presenterar **folk som är livligt engagerade**. Man ska bygga målbur, ordna kalas, storhandla, göra kojor, uppfinna linbana.

Barn som vuxna är igång. Alla har sina projekt. Då faller lätt orden: jag ska bara... (Numera offentligt nyttjad Alfons-replik i riksdagen, vid gudstjänster, på styrelsemöten.) Jo, det är negativt som undanflykt och ursäkt. Men positivt för att... det är så mänskligt.

Sådana är vi! Kanske är det rentav människans bästa sida – förmågan att bli entusiastisk, engagerad, skapande? Det kan inte djuren.

Entusiasm och engagemang är inte inne just nu. Närmast löjeväckande. Man ska vara cool, arrogant, hånfull och visa att "jag vet redan allt".

Men det kommer slå om. Genom årtusendena har det alltid varit iver och engagemang som drivit utvecklingen framåt. Det är klassiskt. Hållbart.

Marknaden ropar på innovatörer och kreativa typer. Samtidigt som man förlöjligar fantasi, entusiasm och ivriga vildhjärnor. Här skevar det. Var ska nyskaparna hämtas från? När iver anses barns88

ligt, och kreativitet släcks ner på skolschemat där fria ämnen får allt mindre plats?

Hos Åbergarna är folk engagerade. De har roligt med sina projekt. Jag är övertygad om att detta är framtidens människotyp. Påhittiga entusiaster blir överlevarna.

(Det insåg jag inte när boken skrevs 1974. Det är den åldrandes syn i efterhand.)

I berättelsen upptäcker pappan att vuxen upptagenhet (i tidningsläsning) finns lika mycket hos barn (i lekbyggen). Alla ska vi "bara". Denne pappa kan **skratta åt sig själv**. Här finns ingen prestige.

Den som skrattar så har psykisk balans, och saken under kontroll. Skratt ger ett överläge; den som skrattar går inte riktigt att knäcka. Det är ypperligt. Prata om "verktyg" för livet!

Var är bus-Alfons? gäller skolstarten. Den frejdiga ungen blir allt spakare inför denna ödesdag. **Pappan ser.** När det verkligen brinner, då ser han. Som föräldrar vanligen gör.

Han tröstar inte konventionellt med att "alla är rädda" – det fattar Alfons redan själv – utan han ger en BILD för Alfons att spinna på.

"Alla 7-åringar ligger skraja i sina sängar och tänker på morgondagen – tusentals – över hela landet", säger han. Så följer bilden av flera sovrum, många höghus, hela städer fulla av nybörjarungar i den blå natten. Han vill väcka pojakens fantasi, bort från den egna oron här i rummet, ut mot något större. Det finns en värld utanför. Man ingår i ett sammanhang.

Pappa Åberg har förmågan att **visa på helheter**.

I nutidens plottriga liv påtalas sällan den förmågan. Och inte ingår det i föräldrahandledningar, vad jag märkt. Men att tidigt vänjas vid att skaffa överblick, se helheter och proportioner ökar säkerheten. 89

Rimliga proportioner – det gäller det mesta. Vad hjälper en flott hatt upptill – om den inte passar med dojorna nertill? Gå och se i spegeln! Vad blir helheten?

Eller historiskt: så här levde folk förr. Alla vet hur barn gillar att höra om veckopengen på mormors tid, vad man åt och lekte då. För att inte tala om dinosaurier! Vi får perspektiv.

Eller vid personlig kris – har någon annan orkat igenom detta? Är det rimligt?

Ju plottrigare verklighet, desto större behov av människor med blick för helheterna. (På pratiga styrelsemöten, om inte annat!)

Till min stora häpnad förekommer det att Alfons pappa ibland medvetet **strävar att rusta sonen** för livets faror. I Är du feg, Alfons Åberg? ska han lära killen slåss. Det lyckas inte så värst. Vem spökar, Alfons Åberg? innehåller en trasslig ramsa som han uppfunnit för sonen att läsa mot annalkande spöken. Den funkar bättre. Han har absolut vanliga föräldrars vanliga instinkt att härda och lära sitt barn.

I flera berättelser framgår att han **ger grabben uppdrag**. (Hur långt når Alfons? Alfons och odjuret, Vem spökar Alfons Åberg? Mera monster, Alfons!) Pojken ska bära sopor, sitta barnvakt, skickas att handla.

I min barndoms nio-personers hushåll hade varje unge uppgifter, som växlade veckovis. Duka, diska, kånka hem mjölken, dra lakan. Vi stönade. Samtidigt var det hedersamt på något sätt: man ingick i systemet och hade en funktion som man begrep var nödvändig.

Förr skulle barn valla kor, samla ved osv. Hur gör vi nu? Blir dagens barnbefriade – eller fråntagna – uppgifter och ansvar? 90

För pappa Åberg är det självklart att Alfons medverkar och sköter somliga saker till vardags. Alfons och soldatpappan nuddar vid frågan att förhålla sig till barn och våldsfilm. Nöjesvåld. Killarna i TV-soffan ska se ett saftigt rymdkrig med mycket pang och splash. "Måste ni titta på sånt skräp!" gruffar pappan. Fast han bjuder ändå på popcorn att käka till filmen" står det.

Barn möter en medie-värld som vuxna inte alltid fattar eller gillar. Vi får smälta att vi tillhör "dom gamla". Man kan inte förbjuda livet att gå vidare. Kan inte förbjuda en del annat heller. Men man kan alltid **uttrycka sin åsikt**.

"Måste ni titta på sånt skräp", sade pappa. Han sade det. Inte hjälpte det, killarna såg sin film.

Men någonstans uppfattade de kanske att han gruffade. Om han inte sagt något alls...? Då blir han en diffus, likgiltig pappa som inte har åsikter överhuvudtaget. Inte ens om sin son och hans göranden och låtanden!

Här slutar min jakt genom boktitlarna. Pappa Åberg hittades.

Det finns ord för hans person. **Kärleksfull, respekterar barnet, fantasifull, deltar i lek, full-i-fan, realist...** idel älskvärda, acceptabla sidor.

Den ambitiösa kan sammanställa dragen, men glöm då inte den inledande listan, den med pappa Åbergs brister!

Rimböckerna om utvecklingsstörda Bolla – nyutgåva 2008 med samlingsnamnet Stora boken om Bill & Bolla, han så klok och hon en stolla – har också föräldrar med fantasi och sinne för påhitt. Ett 91

handikappat barn ställer ideligen saker på sin spets, och närmast tränar upp omgivningen i att lösa saker okonventionellt. Finurlighet, tålmod och gott humör ska till. Bolla älskar prassligt papper – då blir födelsedagspresenten till henne förstås ett helt paket med bara papper i. Så går det på. Rimberättelsen har många stolliga inslag som kan härledas från en pappa Åberg-karaktär. Detsamma kan för-resten sägas om fadersfiguren i Mias pappa flyttar, debutboken 1971.

Gott humör, påhittighet, fantasi och realism – det är tydligen egenskaper jag bums dras till vid skapandet av manliga karaktärer i barnboksarbetet. Varför? Vad kommer det ifrån? Vem är sådan? Min egen far, förstås. Det står glasklart nu. Svart på vitt. Men den pappan... ja det är en egen historia.

*) Annika Gunnarsson, intendent vid Moderna Museet och doktorand vid Konstvetenskapliga Institutionen vid Stockholms universitet, skriver på en avhandling om Alfons-böckerna ur bildsynvinkel.⁹²

LÄSNING

Jean J. Rousseau 1712–1778

J. H. Pestalozzi 1746–1827

Anton Tjechov Bagatell (ca 1895)

R. Steiner Torquay-kursen och Undervisning och uppfostran (1924)

Bertrand Russell Uppfostran för livet (1951)

Emile Ajar Med livet framför sig (1975)

Erich Fromm Att ha eller att vara (1976)

Albert Camus Den första människan, gärna avsnittet om hans skollärare (1994)

K. G. Hammar/Ami Lönnroth Jag har inte sanningen, jag söker den (2004)

Amos Oz Hur man botar en fanatiker (2007)

Ulf Danielsson Den bästa av världar (2008)

F. Lindblad–C. Lindgren Valfärdslandets gåta (2009)

Om Darwin: – Den blinde skaparen, essä av Sverker Sörlin, kapitlet Pappa (2009)

Nalle Puh

Selma Lagerlöf

Storm P (Pedersen)

Mulla Nasruddin

Tage Danielsson

Myter, sägner, fabler, skrönor och folksagor – speciellt från andra länder och kulturer